

קובץ
מנורה בדרום

במה תורנית לבירורי
הלכה ומנהג

גליון ד'
מרחשון - תש"פ

נכתב
ע"י בני
התורה בעיר
אופקים

קובץ

מנורה בדרום

לשליחת חבורות
נא להתקשר לפלאפון:
054-8491733
או לשלוח בדוא"ל למייל:
rh264532@gmail.com
(לציין: עבור קובץ מנורה בדרום)

עימוד ועיצוב

חתימה על עימוד בדמה
054-8451833

הרב אהרן גבאי

כח דהיתרא עדיף בדרבנן

היותר גדול (ולכן מקדים דברים שהם דרבנן או דרשה "כיון דאתי מדרשא חביבא ליה" והוא משום שזה חידוש טפי), לכן מעדיף התנא להשמיענו כח ההיתר ולא כח האיסור (והוא היפך הבנת המון העם, שכח היתרא עדיף הוא משום שעדיף להקל ולא להחמיר, אבל כאמור הביאור האמיתי הוא להיפך שכיון שמספק עדיף להחמיר ממילא חידוש גדול הוא להתיר).

והנה כתב הצ"ח בריש ביצה (דף ב ע"ב רש"י ד"ה דהיתרא), שכל הכלל הזה של כח דהיתרא עדיף הוא דוקא לגבי דברים דאורייתא שספיקם לחומרא אבל בדרבנן שספיקו לקולא א"כ אדרבה דוקא האוסר הוא המחמיר ולכן שם כח דאיסורא עדיף. וז"ל הצ"ח: "הנה אני רגיל לפרש כוחא דהיתרא עדיף, היינו משום דזה נחוץ להשמיענו, שאם לא נדע ההיתר בביור צריכים אנו להחמיר מספק, דספק איסורא לחומרא. אבל האוסר לא עשה לנו תועלת בדבריו, שגם אם היינו מסופקים ג"כ היינו מחמירים מספק. ומתוך כך אני רגיל לומר דהא דכוחא דהיתרא עדיף, היינו אם הפלוגתא היא בשל תורה, אבל אם הפלוגתא היא בשל סופרים, נהפוך הוא דספק דרבנן הוא לקולא, וא"כ כוחא דאיסורא עדיף שאם לא הודעינו שהוא אסור היינו מקילים מספק". עכ"ל.

ובדבריו כתב ר' חיים בן עטר בספרו "חפץ השם" (שבת דף יט ע"ב תוד"ה ר"י) על מה שכתבו התוס' דנקט ריסקן משום רבותא דר"ע, והביא הרב חפץ השם

א. דעת הצ"ח וסיעתו בדרבנן

אמרינן סה דאיסורא עדיף

ידוע ומפורסם הביטוי "כח דהיתרא עדיף". מקור הביטוי בבבלי במסכת ברכות ס ע"א ובעירובין עב ע"ב וביצה ב ע"ב וחולין נח ע"א ונדה נט ע"ב, בחמשת הסוגיות הללו, הגמ' שאלה: למה הברייתא או המשנה העמידו מחלוקת תנאים במקרה חמור שבו יותר פשוט שיש לאסור, ולא העמידו את המחלוקת במקרה קל יותר וכך נדע שהאוסר דעתו לאסור אפילו במקרה הקל, ועל זה הגמ' מתרצת שבכונה העמידו את המחלוקת במקרה החמור כיון שממנו יש ללמוד שהמתיר מתיר אפילו במקרה החמור והמחמיר ולא רק במקרה הקל, וכאן מגיע השאלה כיון שבכל צד יש חידוש, כי במקרה החמור יש חידוש שהמתיר מתיר אפילו בו, ובמקרה הקל יש חידוש שהאוסר אוסר אפילו בו, אם כן למה העדיף התנא להעמיד המחלוקת במקרה החמור ולהשמיע חידוש בדעת המתיר ולא העמיד במקרה הקל וישמיענו חידוש בדעת האוסר, וכאן מגיע התירוץ "כח דהיתרא עדיף ליה".

ההבנה של תירוץ זה היא, כמו שפירש רש"י בביצה דף ב ע"ב "דהיתרא

עדיף ליה - טוב לו להשמיענו כח דברי המתיר, שהוא סומך על שמועתו ואינו ירא להתיר, אבל כח האוסרין אינה ראייה, שהכל יכולין להחמיר, ואפילו בדבר המותר". והיינו שלומר שדבר פלוני מותר הוא חידוש גדול הרבה יותר מאשר לומר שדבר זה אסור, וכיון שהתנא תמיד מעדיף לומר את החידוש

רק לפני כמאה חמשים שנה, ולכן לא זכו לאורו רוב ככל רבותינו האחרונים]

ב. דעת החלוקים וסוברים שאין חילוק בין דרבנן לדאורייתא

ומאידך ישנם הרבה אחרונים שנחלקו בזה על הצל"ח, והקשו עליו מכמה דוכתין, ואלו הן: החת"ס בריש ביצה כתב וז"ל: "ודע דאפילו באיסור דרבנן אמרינן דהיתרא עדיף וכו'" ע"ש. והחזרה החזיק אחריו בנו בשו"ת כתב סופר או"ח סימן ע"ג עש"ב. וכן הגאון מהרצ"ח (ביצה שם), והרב שפת אמת (עירובין מא ע"ב בהג"ה, ומועד קטן יא ע"ב ד"ה רב אשי) השיגו על הצל"ח מכמה דוכתין. ומלבד כל הנ"ל, רבים רבים מן האחרונים^א נושאים ונותנים בדברי הצל"ח, ומביאים ראיות לכאן ולכאן.

וגדולה מכולן ראיתי בשו"ת בית יצחק (או"ח סימן ע"ג), דצייד לומר ממש איפכא מדברי הצל"ח דרק בדרבנן אמרינן כוחא דהיתרא עדיף ולא בדאורייתא, אלא שאחר המחילה דבריו נסתרים מדוכתין טובא^ב דאיירי בדאורייתא ואשמועינן בהו

קושי בני הישיבה דהא כוחא דהיתרא עדיף, ותרין בזה"ל: "ול"נ לתרין היכא אמרינן כוחא דהיתרא עדיף, בפלוגתא דהיתר ואיסור, כפי הדין אמרינן דמאן דאסר לית ליה כח ועדיפות דאיסורא דאורייתא לחומרא, ומאן דשרי כוחיה עדיף. משא"כ לגבי גזירות, כח המתיר לית ביה עדיפותא דלא גזר כיון דמותר הוא, ועדיפת כח הוא לחדש איסור ההיתר, דגזור לאסור דבר המותר משום גזירה וזה ודאי יותר הוא כוחיה עדיף ודוק". עכ"ל. וכן מוכח מדברי המהרש"א פסחים עו ע"ב עיין לקמן אות ט'. וכן כתב מדנפשיה ר' שלמה קוטלר בשו"ת כרם שלמה חלק יור"ד סימן נ"ב [הו"ד בעין יצחק ח"א עמוד ר"כ].

ותנא דמסייעא לכל סיעת אחרונים אלו, הוא רבינו האור זרוע (בסימן תשמ"ח) שכתב בזה"ל: "ונראה בעיני דרב"ל שרי לכתחילה, והאי דקתני (בירושלמי פסחים פ"ב ה"ב) הפקיר, בעבור ר"י דאסר אפילו בדיעבד, ואע"ג דכח דהיתרא עדיף, איסור בדרבנן ניהא ליה לאשמועינן". עכ"ל. [נספר אור זרוע נדפס

א. ולתועלת המעיין אציין שמותם (תעזרתי בזה ב"אוצר החכמה") לפי סדר א"ב: ירחון אוצרות ירושלים חלק ק"ג עמוד ל"ה; אמרי סופר פסחים עמוד קע"ב, קידושין עמוד שמ"ב, ביצה דף ב ע"ב; שו"ת באר משה ח"ב סימן ע' ולא עיינתי בו היטב; בית היוצר חידושי סוגיות סימן ט'; בית לחם יהודה ביצה עמוד כ"ה; שו"ת בית שערים חלק או"ח סימן ל"ד; דעת תורה למהרש"ם סימן ל"ו ס"ק מ"ב; הליכות עולם ח"ז עמוד ע"ה; קובץ הר המלך עמוד קל"ו; טל חיים והברכה חידושי סוגיות עמוד ח"י; שו"ת יב"א ח"ו חלק או"ח סימן י"ב אות ד'; שו"ת יד סופר סימן כ"ד; קובץ ישורון חלק י"ב עמוד ר"י; כתר תורה (חורב) ערך כח דהיתרא עדיף; שו"ת מהרש"ם ח"ב סימן רי"ד אות כ' ובהשמטות שבסוף הספר, שם; ירחון מוריה גליק קצ"ט-ר עמוד ל"ו; מאור ישראל ביצה ב ע"ב ע"ש ציונים נוספים; שו"ת מנחת אלעזר ח"א סימן ס"ד; שו"ת מנחת יצחק בהקדמה ובח"א סימן ג' אות ג' וסימן ס"ג אות ה'; משנת משה קידושין עמוד רנ"ה, ביצה ב ע"ב ומו"ק ב ע"ב; מכתב לחזקיהו דף לג ע"ב; מעדני יד"ט לר"ש קלוגר ביצה ב ע"ב; ניצוצי אור להרב ראובן מרגלית ביצה ב ע"ב ולא עיינתי בו היטב; עמודי אש דף ט. עין יצחק חלק א' עמוד רי"ט - רכ"א ע"ש ציונים נוספים; פידות תאנה ביצה עמוד ד'; פתח הדביר ח"ג עמוד צ"ו; שדי חמד מערכת כ"ף כלל פ"א.

ב. כגון הגמ' בגיטין עד ע"ב (וכמו שהקשה איהו גופיה שם) ומהגמ' חולין נח ע"א, ופב ע"ב, ושבת צו ע"א ועירובין צד ע"א, ויומא ל ע"ב, וסוכה ד ע"ב נא ע"א ובבב"מ מד ע"ב, מה ע"א, ובכורות י ע"ב ע"ש

מנורה כח דהיתרא עדיף בדרבנן בדרום כא

להודיעך כוחא דרבנן" (דמחייבים טבילת בעל קרי). ולכאורה איפכא הוה ליה למתני דהא כוחא דהיתרא עדיף, אלא ודאי דבדרבנן כוחא דאיסורא עדיף. ושור"ר בשו"ת בית שער שם דתירץ כן ע"פ הצ"ח, והוסיף דאף דמייתי קרא כבר כתבו תוס' דאסמכתא בעלמא היא, ועוד יישב באופן אחר ע"פ דברי הפנ"י בסוגיא שם, ע"ש. ועוד צידד שם לתרץ, דאף אי הוי מדאורייתא, מ"מ גם לחכמים יש קולא שמבטל ת"ת, ושפיר הוי כוחא דהיתרא. ולפי"ז אין מסוגיא זו ראייה מכרעת לדעת הצ"ח דהא אפשר לומר כשאר תירווצים

הוכחה ג בגמ' ברכות נג ע"ב גבי מי שאכל ושכח ולא בירך, דלכ"ש יחזור ויברך, ולכ"ה יברך במקומו. וקאמר רב זירא דבמזיד לכו"ע יחזור ויברך, ומקשה תלמודא פשיטא, ומתרץ דהו"א דה"ה במזיד והא דקתני שכח להודיעך כח דב"ש, ע"כ. וצ"ב דהא כוחא דהיתרא עדיף, אלא ודאי דמדאורייתא בכל מקום יכול לברך, והדין לברך במקום שאכל הוא רק דרבנן, ובדרבנן כח איסור עדיף.

הוכחה ד בגמ' כתובות נו ע"ב איתא חמרים שנכנסו לעיר ואמר אחד מהן "שלי חדש ושל חברי ישן" שלי אינו מתוקן ושל חברי מתוקן", אין נאמנים, רבי יהודה אומר נאמנים. ע"כ. ופירש רש"י וז"ל שלי חדש - והישן טוב ממנו, שהחדש עדיין אינו יבש כל צורכו וכו' ורבנותא אשמועינן דאע"ג דמשבח לה לדחבריה, נמי אינו נאמן על הדמאי דחיישנן לגומלין (שבעיר אחרת

כוחא דהיתרא, או דאשמועינן בהו כוחא דאיסורא, והקשו הראשונים אמאי לא אשמועינן ביה כוחא דהיתרא, וא"כ מוכח מדבריהם דבעלמא אמרינן במילי דהוו דאורייתא כוחא דהיתרא עדיף.

ויש לסכם שמהאמור עד כה עולה, שהמהרש"א, הצ"ח, והגר"ח בן עטר בחפץ השם סוברים דבדרבנן לא אמרינן כוחא דהיתרא עדיף, וכן כתב האור זרוע להדיא. ולעומתם החת"ס, והכת"ס, ומהרצ"ח, והמגיה לספר שפת אמת, והבית יצחק, סברי דבדרבנן אמרינן כוחא דהיתרא עדיף, אלא שנעלם מהם דברי האור זרוע, ואילו ראו דבריו מסתמא היו חוזרים בהם. אלא דמ"מ מוטל עלינו ליישב הקושיות שהקשו על שיטה זו.

ג. הוכחות לשיטת הצ"ח

ולפני שנבוא ליישב הקושיות, נביא בס"ד הרבה הוכחות לשיטת הצ"ח (ורובם ליקטתי מדברי האחרונים הנ"ל, ומעט ממה שחנני השי"ת).

הוכחה א לכאורה תלמוד ערוך הוא כדברי הצ"ח וסייעתו, דהנה ביבמות ק"ח ע"ב: "תנא קידש להודיעך כחו דר"ע דאע"ג דאיסורא דרבנן עבד קניס, תנא גזל להודיעך כחו דרבי טרפון דאע"ג דאיסורא דאורייתא לא קניס". הרי להדיא דבדרבנן כח דאיסורא עדיף, ואילו בדאורייתא כח דהיתרא עדיף.

הוכחה ב בגמ' ברכות כא ע"ב איתא: "והאי דקמפליגי בזב שראה קרי

ברש"י ד"ה אין הכא נמי, ושם יח ע"ב ע"ש, ומהתוס' ברכות טו ע"א ד"ה להודיעך, ובזבחים יא ע"ב ד"ה אי, ושם כה ע"א ד"ה והרי, ובחולין טו ע"ב ד"ה להודיעך, ושם ק"ט ע"ב ד"ה ור"י אמר כולה ביד. ומדברי הרשב"א ור"ן נדרים יט ע"ב, ומדברי הרא"ש נדרים כח ע"א בד"ה תנאי ומדברי הרמב"ן במלחמות גיטין סד ע"ב, ומדברי הר"ן והמאירי קידושין מג ע"ב, ומדברי הרא"ש בפירושו נדרים כח ע"ב.

חבירו יגמול לו טובה ויעיד על תבואתו) עכ"ל. וקשה למה לא שנינו ציור שלא אמר שלי חדש אלא העיד ששל שניהם הוא ישן, והוי אשמוענין בזה דאפ"ה מתיר רבי יהודה. ומוכח דבדרבנן (דהכא איירי בדמאי) כח דאיסורא עדיף.

הוכחה (ה) בגמ' בבא מציעא דף צ ע"א "איבעיא להו מהו שיאמר אדם לגוי חסום פרתי ודוש בה וכו', ת"ש גוי חדש בפרתו של ישראל אינו עובר משום בל תחסום, מעבר הוא דלא עבר, הא איסורא (=מדרבנן) איכא, בדין הוא דאיסורא נמי ליכא, ואידי דתנא סיפא ישראל חדש בפרתו של נכרי עובר תנא רישא אינו עובר". ע"כ. והנה בפני התנא עמדו שני אפשרויות או שיכתוב שבגוי אין איסור דרבנן ובישראל יש, ואז ישמיע לנו כח דהיתרא בדרבנן, או כמו שכתב שגוי אינו עובר וישראל עובר והשמיע לנו כח איסור בדאורייתא, ולכאורה אי אמרינן בדרבנן כח דהיתרא עדיף, הוי ליה לאשמענין כח דהיתרא בדרבנן, וע"כ דבדרבנן לא אמרינן כח דהיתרא עדיף, ולכן העדיף התנא חידוש בדאורייתא מחידוש בדרבנן ודו"ק. וכע"ז יש להוכיח מהגמ' חולין קט ע"ב ע"ש, וכן מהגמ' פסחים נה ע"ב "הוא הדין דאפילו שלא לצורך נמי גמרינן, והא קא משמע לן דאפילו לצורך המועד, מיגמר אין, אתחולי לא". וכן מוכח בתוס' שבת לט ע"א ד"ה כל שבא, לתירוצם השני.

הוכחה (ו) בגמ' שבועות דף מ ע"א: "טענו חיטים והודה לו בשעורים פטור, ור"ג מחייב, טעמא דטענו חיטים והודה לו בשעורים הא טענו חיטים ושעורים והודה לו באחד מהם חייב?, לא, ה"ה דאפילו טענו חיטים והודה לו בשעורים, והאי דקמפלגי

בחיטים להודיעך כוחו דר"ג". ע"כ. וצ"ב דלפלגו בחיטים ושעורים להודיעך כח דרבנן, וכבר הרגישו בזה התוס' שם וכתבו בזה"ל: דכוחו דר"ג עדיף דמילתא דרבנן הוי כח הפטור. עכ"ל. וצ"ב תירוצם דהא קיי"ל כח דהיתרא עדיף (ואי בממון ל"ש קולא וחומרא כיון שמקיל לזה ומחמיר לזה, א"כ לא תירצו התוס' מידי) אבל לפי סברת הצ"ח מיושב, דבממון שמספק לא מוציאים מהמוחזק, א"כ אדרבה מי שמוציא כוחו עדיף. אומנם עיין אלפי יהודה (נג'אר) שם שביאר דברי התוס' באופן אחר, וז"ל: "דכוחא דהיתרא עדיף לחייבו שבועה דאיכא דררא דאיסורא לחייב שבועה למי שאינו מחויב שבועה, וע"ע בחידושי הריטב"א הנד"מ". עכ"ל. אלא שלפי דבריו העיקר חסר מן הספר, ולכן נראה לענ"ד שהעיקר כמשנ"ת.

הוכחה (ז) בגמ' בכורות לו ע"ב "מהו דתימא ה"ה וכו' להודיעם כוחו דרבי יוסי (פירוש דמצריך כ"ג ע"ש)" ולכאורה קשה איך ס"ד למימר הכי הא כוחא דהיתרא עדיף, ומוכח דבדרבנן כח דאיסור עדיף, וכל הדין להראות מום בכור לחכם הוא דרבנן.

הוכחה (ח) בירושלמי סוף פרק ה' דעירובין, בענין הישן חוץ לתחום ומצא עצמו בתוך ט"ו אמות הסמוכים לתחום, דלר"ש יכול להיכנס ולרבנן אסור, ואיתא בירושלמי דה"ה ביוצא במזיד דלר"ש בתוך ט"ו אמה יכול להיכנס ע"ש. וא"כ קשה למה לא נחלקו ביוצא, ולאשמוענין כח דהיתרא דר"ש דאפילו במזיד מתיר להכנס. אבל אי נימא כהצ"ח יש ליישב דסבר הירושלמי דתחומי אלפים אמה דרבנן הם (דמדאורייתא רק י"ב מיל אסור), וא"כ אדרבה כח דאיסורא עדיף. [ול"ח עיקרו מן התורה כמ"ש להלן אות ח', דהכא הנידון על גוף שיעור אלפים, ובהא ודאי ספיקו לקולא, ובמאמרי תחום שבת

לר"ש והקליר, נזר התורה תשס"ט, הארכתי בזה בס"ד].

הוכחה ט) התוס' בשבת יט ע"ב כתבו דריסקן נקט להודיעך כוחו דר"ע מחייב, וכבר הובא לעיל דברי הרב חפץ השם דהיינו משום דבדרבנן כוחא דאיסורא עדיף.

הוכחה י) התוס' בפסחים עו ע"ב ד"ה מאי לאו, כתבו דלוי מכשיר אף לכתחילה, והקשה המהרש"א א"כ ליפלו לכתחלה, ותירץ לאשמועין כוחא דרב דאוסר אף בדיעבד. עכת"ד, והיינו משום דהתם איירי במילתא דרבנן וק"ל.

הוכחה י"א) התוס' בסוכה מ ע"ב ד"ה על, וכן בב"ק צז ע"ב ד"ה דזבין, כתבו וז"ל "והא דנקט מתחללים משום רבותא דרבנן נקט לה דאפילו דיעבד אין מתחללין". וצ"ע דהא כוחא דהיתרא עדיף, ומוכח דסברי כהצל"ח, והתם דרבנן הוא (גזירה שמא יגדל עדרים עדרים). ועפ"ז יש לפרש מה שכתבו בהמשך דבריהם (בב"ק) דטעמא דאין מתחללין היינו משום שמא יגדל עדרים עדרים ודלא כפירוש הקונטרס ע"ש. ולכאורה צ"ב מאי נפק"מ התם, ולהנ"ל מיושב דאתו התוס' למימר דטעמא מדרבנן, אבל לפירוש הקונטרס דהוא משום כחש יתכן דמדאורייתא אין מתחללין.

וע"ע שו"ת מהרש"ם ח"ב סימן רי"ד אות כ', ושו"ת מנחת יצחק ח"א סימן א' אות ג' וסימן ס"ג אות ה' ו', והליכות עולם ח"ז עמוד ע"ה ועין יצחק ח"א עמוד רי"ט שיישבו כמה קושיות לפי שיטת הצל"ח.

ד. הסברא הפשוטה היא כהצל"ח

ועוד דהא הצל"ח מילתא בטעמא קאמר, דהסברא נותנת כדבריו דהיכא דמספק

נקל, המחמיר הוא המחדש וכוחו עדיף, וגם החולקים על הצל"ח הסכימו שצודק בסברא, וכמו שבשו"ת כתב סופר הנ"ל אחר שהשיג על דברי הצל"ח כתב "אלא דטעמא דמילתא לא ידענא וכו' ועדיין אין מובן היטב למה בדרבנן כוחא דהיתרא עדיף וצ"ע". עכ"ל, ושמא תאמר דכוחא דהיתרא עדיף היינו משום "שהכל יכולים להחמיר ואפילו בדבר המותר" (לשון רש"י בביצה) והיינו דאין האוסר צריך להביא ראיה לדבריו. זה אינו דהא בדרבנן על המחמיר להביא ראיה, וכדהעיר לנכון בשו"ת מנחת אלעזר (סימן ס"ד) ממתני' דידים פ"ד מ"ג "שכל המחמיר עליו ראיה ללמד", ושם איירי בדינים דרבנן. [אך יתכן שכונת רש"י כפשוטו, שהכל יכולים להחמיר אפילו בדבר המותר. ואף דספק דרבנן לקולא מ"מ כל עוד שלא בירר היטב את הסוגיא ודאי שאסור מספק, ולכן אף בדרבנן המיקל כוחו גדול. וע"ע בגליוני הש"ס בביצה שם, שהאריך בביאור ענין כח דהיתרא עדיף ע"ש]

הרי לך שדברי הצל"ח נאמנו מאור, שכן מוכח מדוכתין סגיאין בבבלי וירושלמי, וכן שיטת התוס' כדמוכח מארבעה דוכתין, וכ"כ האור זרוע להדיא, והוכחנו כן בשיטת המהרש"א.

ה. יישוב קושיות האחרונים מכמה דוכתין

ובעת נבוא ליישב קושיות האחרונים בס"ד:

תירוץ לקושיה א': לכאורה צ"ע מהגמ' בביצה ב ע"ב ע"ש דמוכח התם דאמרינן כח דהיתרא עדיף, לענין מוקצה דהוא מדרבנן, אבל באמת כבר עמד ע"ז הצל"ח, ותירץ בזה"ל "דמוקצה שאני דספיקו לחומרא, דהוי כעין דאורייתא, וכדכתבו התוס' ישנים להלן דף ג ע"ב [נ"ב עיין

בזה כח דהיתרא עדיף, והיא קושיה אלימתא על הצל"ח וסייעתו.

והנראה בזה, דהנה בלאו הכי הקשו כל האחרונים (עיין שו"ת יבי"א ח"ו חלק או"ח סימן מ"ב אות ג' מה שקיבץ בזה כעמיר גורנה) דהיכי קרי לה כוחא דהיתרא להא דאין מברך, הא אדרבה הוי כח דאיסורא, דאוסר ר"מ לברך משום ברכה שאינה צריכה, ורבי יהודה מתיר לברך ואינו חושש לברכה שאינה צריכה. והב"ח והפרי חדש ועוד כתבו דמוכח מהכא דבספק ברכת שהחיינו מותר לברך, ואין בזה משום ברכה שאינה צריכה, דברכת שהחיינו היא על שמחת הלב, וא"כ לכו"ע רשאי לברך, והפלוגתא אינה אלא אם חייב לברך, ולכן שפיר הוי ר"מ כוחא דהיתרא, אבל הגר"מ לוי זצ"ל העיר שתירוצן זה נסתר מדברי הרשב"א בתשובתיו ח"א סימן רמ"ה שכתב דלכו"ע אין חייב לברך, והפלוגתא בסוגיין היא אם מותר לברך או אסור ולדבריו תגדל הקושיה היכי קרי לה כח דהיתרא. [וגם תירוצן מו"ר הרה"ג ר' יעקב גרנדר שליט"א בספר "שושנת יעקב" ברכות שם, דאף דלענין איסור שאינה צריכה הוי ר"מ כח דאיסור, מ"מ בגוף המחלקת האם מחויב ברכה הוי כח דהיתר עכ"ל. לא יועיל ליישב שיטת הרשב"א דהא לשיטת הרשב"א גם ר"י לא מחייב ברכה, וא"כ ר"מ לא הוי כח היתר, דגם לר"י אינו מחויב]. וע"כ צ"ל דהרשב"א גריס כגירסת כל הכת"י שהובאו בדקדוקי סופרים ברכות שם, דלא גרסו כלל דברי הגמ' "ולפליגו בקנה וחזר וכו' כוחא דהיתרא עדיף", [ובדקתי גם במאגר "הכי גרסינן" וליתא משפט זה גם בכל הכתבי יד הקיימים שם הכוללים ארבעה כתבי אשכנזים וכתב יד ביזנטי, וכן ליתא בדפוס ספרדי משנת רנז, ולמעשה נוסח זה מתועד אך ורק

בהג"ה בשפת אמת עירובין מא ע"ב ודבריו צ"ע מדברי התוס' ישנים האלו א. ג.]. ולמסקנה דמסיק רב אשי דיו"ט הוא דבר שיש לו מתירים וספיקו אסור, ג"כ ניחא דכוחא דאיסורא עדיף "עכ"ל ועוד ראיתי בספר בית היוצר חידושי סוגיות סימן ט' שתירץ קושיה זו באריכות ע"ש, ותמצית דבריו דלב"ש מוקצה דאורייתא ולב"ה מוקצה דרבנן, ולכן לב"ש שייך לומר כח דהיתרא עדיף שמתירים איסור דאורייתא, אלא דמקשה הגמ' ליפלגו בתרויהו כיון דב"ה אוסרים ולב"ה דמוקצה דרבנן כח דאיסורא עדיף ובזה יישב קושיית תוס' שם, ודפח"ח, ולפי דבריו אדרבה מהגמ' התם מוכח כדברי הצל"ח. אלא דלכאורה בתוס' שבת דף קכ"ג ד"ה הכא, מוכח דאף במוקצה אמרינן כח דאיסורא עדיף, וא"כ נפלו לבירא עמיקתא כל שלושת התירוצים הנ"ל, אמנם לפי מה שכתב הרב חפץ השם שם ע"ש א"ש ודו"ק. וכל תירוצים אלו צריך לומר נמי בגמ' ביצה יא ע"א להודיעך כוחן דב"ה וכו' ע"ש.

תירוצן לקושיה ב': ועל דבר הקושיה שהקשו כל האחרונים מהגמ' ברכות ס ע"א בדין בנה בית חדש וקנה כלים חדשים מברך שהחיינו, אמר רב יוחנן אפילו קנה וחזר וקנה צריך לברך, מיתיבי בנה בית חדש וקנה כלים חדשים ויש לו כיוצא בהן (בירושה) א"צ לברך, דברי ר"מ, רבי יהודה אומר צריך לברך. עד כאן לא קמפליגי אלא ביש לו וקנה, אבל קנה וחזר וקנה לכו"ע אין צריך לברך, ומשני דלרבי יהודה ה"ה דאפילו קנה וחזר וקנה דצריך לברך והאי דקמפלגי ביש לו וקנה להודיעך כוחו דר"מ דאפילו ביש לו וקנה א"צ לברך, ולפליגו בקנה וחזר וקנה להודיעך כוחו דר"י דאפ"ה צריך לברך, כוחא דהיתרא עדיף ליה, עכ"ל הגמ'. והרי ברכת שהחיינו היא מדרבנן ואפ"ה אמרינן

נחמן דנחלקו במחיצה וה"ה במסיפס, והאי דקמפלגי במחיצה להודיעך כוחן דב"ה, דשרו אפילו במחיצה, וכוחא דהיתרא עדיף עכת"ד הגמ'. וקשה דעירובי חצרות דרבנן נינהו, וספיקם לקולא, וכמו שכתב ברש"י עירובין סו ע"א ד"ה שניהם וז"ל: "משום דבין השמשות ספק הוא וספק דבריהם להקל ועירוב מדבריהם הוא". עכ"ל. ומוכח דאף בדרבנן אמרינן כח דהיתרא עדיף.

הנה כבר תירץ קושיה זו בשו"ת מנחת אלעזר ח"א סימן ס"ד, על פי דברי המוצל מאש (למהר"י אלפנדרי ז"ל) בתשובה י"ג, דלא אמרינן ספיקא דרבנן לקולא, במקום שיש לו תיקון להחמיר ולבדוק, כגון בבדיקת חמץ, דלמה ליה למשכונני נפשיה להקל בדבר משום איסור דרבנן, יטרח ויבדוק ולא יעבור אדרבנן. עכ"ד (וכן פסק בשו"ת יבי"א ח"ב חלק יו"ד סימן ט' אות ג' עש"ב) וא"כ כח דב"ה דמתירים שיערב בעירוב אחד הוי שפיר כח דהיתרא עדיף [ובמ"ש שם בהמשך דבריו ליישב הקושיה מברכות ע"פ דברי הב"ח ע"ש, במחכ"ת לא דק דהב"ח לא אמר דבספק שהחיינו "מחויב" לברך, אלא "רשאי" לברך, וא"כ הקושיה במקומה עומדת, דר"י דמחייבו לברך, הוי כח דאיסורא דעדיף בדרבנן והבן].

תירוצי נוסף לקושיה ב': ולפי"ד המנחת אלעזר, יש מקום ליישב הקושיה מברכות הנ"ל, דאף דיישבנו הקושיה בטוב טעם ודעת, מ"מ אכתי לא יתיישב בזה דברי הצ"ח גופייהו דודאי גריס בגמ' בברכות כגירסת הדפוסים, והצל"ח גופיה בברכות ס ע"א להדיא הקשה שם את קושיית האחרונים שהבאתי בד"ה והנראה, ותירץ כתירוצם דבברכת שהחיינו רשאי לברך מספק, ואכתי קשה דאף דהוי כח דהיתרא הא ספק ברכות

בדפוסים שכולם משתלשלים ובאים מדפוס שונצינו רמד, ובהכרח אינה אלא תוספת מאיזה מגיה שחדרה בטעות לפנים הגמרא].

ולפי גירסה זו שהיא הנכונה - וכדמוכח גם מדברי הרשב"א - ל"ק מידי, דכונת הגמ' להודיעך כוחו דר"מ, לאו משום כוחא דהיתרא, אלא משום דאי הוה נקט פלוגתייהו בקנה וחזר וקנה הוה נפיק מינה חורבא, דהו"א דביש לו וקנה מודה ר"מ דמברך ואתי לידי ברכה שאינה צריכה (עכת"ד הגר"מ לוי ז"ל בספרו "ברכת השם" ח"ד פ"א סוף הערה 14 באריכות).

וכן פירש הגאון ר' עמנואל חי ריקי זצ"ל בעל משנת חסידים בספרו אדרת אליהו ברכות שם, לפי גירסת הדפוס!!! והובא בשו"ת יבי"א הנ"ל, וכתב דלפי"ז נחה שקטה כל הארץ. אלא דלישנא דגמ' דחוק לפ"ד, אבל לגירסת הכת"י א"ש וק"ל [נוקצת ראייה לגירסה זו דרש"י רק במקום אחד, פירש את הענין של "כח דהיתרא עדיף", והוא בביצה דף ב ע"ב, וקשה למה לא פירש כן במקום הראשון בש"ס שהוא בברכות הנ"ל, ולמשנ"ת מיושב דרש"י לא גריס שם "כח דהיתרא עדיף", ולכן פירש זאת בביצה שהוא במקום הראשון בתלמוד שהוזכר ענין זה, והא דלא פירש רש"י כן בעירובין עב ע"ב, צ"ל שפירש ביצה לפני עירובין, ועיין בספר "רש"י חייו ופירושו" חלק ג' שהוכיח שרש"י פירש עירובין אחרי שבת סנהדרין בכורות תענית, אלא שלפי"ז אפשר שביצה קדם גם לברכות וטעון בירור]. וע"ע להלן ד"ה ולפי"ד.

תירוצי לקושיה ג': ועל דבר הקושיה מעירובין עב ע"ב, גבי חמשה חבורות ששבתו בטרקלין אחד, דב"ש אומרים עירוב לכל חבורה וחבורה וב"ה אומרים עירוב אחד לכולם וכו', וקאמר רב

להקל, וא"כ התם מספק אינו מחויב לברך, וכיצד לא הקשה שם הצל"ח קושיה זו, אומנם לפי"ד המנח"א מיושב דהתם אית ליה תקנה לברך, דהא בספק ברכת שהחיינו רשאי לברך, וא"כ בזה ספק דרבנן לחומרא.

תירוץ לקושיה ד': ועוד יש ליישב ע"פ זה, את קושית השדי חמד והמהרש"ם ח"ב סימן רי"ד, שהקשו על הצל"ח מדברי מרן הב"י או"ח סימן קנ"ט סעיף י"א, שהביא מח' ראשונים אי בעינן כונת נותן או נוטל לנטילת ידים, או לא בעינן כונה כלל, דלרשב"א בעינן ולשאר ראשונים לא בעינן, והקשה הב"י לשיטת רוב הראשונים דלא בעינן כונה כלל, היכי קתני בתוספתא "הנוטל מתכון והנותן אין מתכון הנותן מתכון והנוטל אין מתכון ידיו טהורות, רבי יוסי אומר ידיו טמאות", דאי איתא כדעת רוב הראשונים ליתני "לא נתכון לנטילת ידים כלל ידיו טהורות ר"י ידיו טמאות" והוי אשמועינן כוחא דרבנן דמטהרינן אפילו בלא נתכוננו כלל, ותירץ הב"י דנקט נתכון אחד מהם, לאשמועינן כוחו דר"י דאפילו בהאי גוונא טמא, ובהמשך דבריו כתב דלרשב"א לא ניחא ליה בתירוץ זה דהא כוחא דהיתרא עדיף, ועוד דהלכה כרבנן, ועדיף לאשמועינן כחן דרבנן דהלכה כמותן עכת"ד מרן הב"י. והנה נטילת ידים דרבנן היא, ואעפ"כ כתב על זה מרן הב"י דכוחא דהיתרא עדיף, ומשמע דחולק על הצל"ח. עד כאן ביאור קושית המהרש"ם והשדי חמד. ולענ"ד אדרבה מהתם מוכח דמרן סובר כהצל"ח, דאל"כ מה סברו שאר ראשונים הא כוחא דהיתרא עדיף, אלא ודאי דסבר הב"י בדרבנן כח דאיסור עדיף.

ומה שכתב בדעת הרשב"א דלא ניחא ליה בתירוץ זה, משום כח דהיתרא, היינו משום דהתם תקנתא אית ליה ליטול ידיו

שנית, ויצא מבית הספק, ובכהאי גוונא ספיקו לחומרא, וכהמנח"א הנ"ל וק"ל. ובזה מיושב הא דהוצרך הב"י להוסיף "ועוד דהלכה כרבנן" דאי הך כוחא דהיתרא עדיף, היינו הכלל הידוע והברור בכלי תלמודא, ומאי הוצרך תו לצרף ולהוסיף דהלכה כרבנן ודו"ק. [ובגוף דבריו דעדיף לאשמועינן כוחן דרבנן דהלכה כמותן, נראה דזהו סניף בעלמא, דאל"כ מה הקשו התוס' בשבועות דף מ ע"ש. ועוד דבברכות נג ע"ב קאמרינן דניחא לאשמועינן כוחא דב"ש אף דאין הלכה כב"ש. וכן בביצה ב ע"ב קאמר כח דהיתרא דב"ש עדיף, ולכן נראה דרק הכא דהוא שקול, דמחד גיסא כח דהיתרא עדיף דאית ליה תקנתא, ומ"מ לא תמיד יש לו מים אחרים וא"כ אדרבה כח דאיסור עדיף בדרבנן, ולכן עדיף לאשמועינן כח דרבנן שהלכה כמותן והבין].

תירוץ לקושיה ה': ועל דבר קושית השדי חמד, מהתוס' עירובין מה ע"ב ד"ה להודיעך, שהקשו ליפלגו בכלים להודיעך כוחו דר"י בן נורי דכוחא דהיתרא עדיף, והתם מיירי בתחומי כלים דלכו"ע דרבנן נינהו, הנה הרב שדי חמד לטעמיה הוא דס"ל דתחומי כלים דרבנן נינהו, עיין שדי חמד כללים מערכת ת' כלל ס' ערך תחומין מד"ה וכתב, שהאריך בזה.

אומנם במחכ"ת נעלם מעינו הבדולח דברי הרמב"ן בעירובין דף מג ע"ב ד"ה ועוד, שכתב בזה"ל "ובודאי כשתמצא לומר תחומין דאוריתא לאדם, אף לכלים תורה הם". עכ"ל (וע"ש בהגהת הגר"ז מלצר זצ"ל, וע"ע דברי יחזקאל סימן ז' ענף ב'), וא"כ י"ל דס"ל להתוס' דתחומי י"ב מיל דאוריתא נינהו, ואף בכלים וכשיטת הרמב"ן, וא"כ ממילא חשיב דאית להו עיקר מן התורה וכמו שכתב הנודע ביהודה (קמא,

דגזרינן שמא ישהה ויכשל בגיזה ועבודה,
וא"כ מה לי מת מה לי נשחט, וכיוצא"ב תירץ
הרשב"ם בפסחים קב ע"א ע"ש.

תירוץ לקושיה ח': ויש להקשות מדברי
רש"י בשבת קמג ע"ב ד"ה וחכ"א,
שהקשה אמאי נקט ר"ז לישנא דמסתברא
דלא פליגי אלא בתותים ורמונים, ולא
קאמר בהדיא דנחלקו רק בתותים ורמונים,
וכדמוכח מברייתא דמיייתי פלוגתייהו
אתותים ורמונים, ותירץ רש"י וז"ל "משום
דאיכא למימר פליגי בתותים ורמונים וה"ה
לשאר פירות ולהודיעך כוחו דרבי יהודה
נקט להו". עכ"ל. ותימה אדרכה לימא
פלוגתא בשאר פירות, לאשמועינן כוחא
דחכמים דאסרי אף בשאר פירות, דהא התם
איירי מדרבנן אי גזרינן אטו זיתים וענבים.
ונראה דלא מצי ברייתא להעמיד המח'
בשאר פירות דהוי אמינא דפירות היינו
תותים ורמונים, וכמו דמפרשין לפירות
דמתני', ושוב לא הוי ידעינן כוחא דרבנן
דאסרי אף בשאר פירי, ומאידך לא הוי
ברירא לן במיירי אף בתותים ורמונים, וא"כ
לא הוי ידענא כוחא דרבי יהודה, ולכך
העדיפה הברייתא לוקמי פלוגתייהו בתותים
ורמונים, לאשמועינן לכל הפחות כוחא
דרבי יהודה.

תירוץ לקושיה ט': ובשו"ת מהרש"ם ח"ב
סימן רי"ד סעיף כ', הקשה מדברי
התוס' מו"ק כב ע"א, דכתבו דהוה יכול
למימר כלי חיצון איכא בינייהו, אלא דכח
דהיתרא עדיף לאשמועינן היתר אפילו בכלי
פנימי ע"ש. והתם איירי בטבילה דרבנן
עכת"ד הקדושים. ובעניותי לא זכיתי להבין
דבריו, דהתם אי הוה אמר כלי חיצון איכא
בינייהו, לא היה משמיענו שום איסור, וא"כ
ודאי עדיף לחדש שמותר אפילו בפנימי,
ולשון התוס' "כח דהיתרא עדיף" הוא שיגרת

אבן העזר סימן ב') בדבר שיש לו עיקר מן
התורה ספיקו לחומרא, וכמ"ש בשער המלך
מקואות פ"י ה"ו כלל א'. עכ"ד עש"ב. וע"ע
שדי חמד כללים מערכת סמך כלל מ"ט,
וא"כ ממילא שייך לומר בזה כח דהיתרא
עדיף, ולא קשיא מידי וק"ל. [אבל אין לומר
משום דהפלוגתא הנ"ל שייכא גם בתחומי
י"ב מיל, ולהכי שייך ביה כח דהיתרא עדיף,
דמ"מ מאי קשיא לתוס' נימא משום דהשתא
נחלקו גבי אלפים אמה, להכי שפיר
אשמועינן כוחא דאיסורא, וע"כ כנ"ל דאף
באלפים אמה עיקרן מן התורה ודוק].

ונראה דבאמת נחלקו בזה שני התירוצים
בגמ' שם סוף העמ', אי אמרינן בזה
"הוי ספק דדבריהם וספק דדבריהם לקולא"
עיי"ש ותוס' הקשו לתירוץ קמא.

תירוץ לקושיה ו': ובקובץ הר המלך עמוד
קל"ו, הקשה מדברי "המגיד משנה"
פכ"ז מהלכות שבת ה"ג, דכתב כוחא
דהיתרא עדיף לגבי תחומין ע"ש, ול"ק דהרב
המגיד נקיט בשיפוליה גלימת הרמב"ם,
דסבר דתחומי י"ב מיל דאורייתא נינהו,
והפלוגתא דהתם שייכא גם בי"ב מיל, ושפיר
שייך לומר כח דהיתרא עדיף, ועוד דאפילו
באלפים אמה עצמם, כיון דעיקרם מן התורה
ספיקם לחומרא וכנ"ל.

תירוץ לקושיה ז': עוד יש להקשות מהא
דאמר בבכורות כו ע"א "והאי
דקמפלגי במת להודיעך כוחו דעקביא".
והתם מיירי בדרבנן (אי גזרינן שמא ישהה)
ועקביא הוא המתיר, ואפ"ה השמיע לנו תנא
דברייתא כוחא דהיתרא, ולא כח דאיסורא
דרבנן דאוסרים אפילו בשחיטה. ויש ליישב
דהתם כוחו דעקביא עדיף, דמתיר אפילו
במת שכל שערו אסור, אבל במה שרבנן
אוסרים אפילו בשחיטה, אין חידוש כ"כ,
דהא טעמא דרבנן דאוסרים הוא משום

לישנא בעלמא, וזה ברור למבין, וע"ע ספר
כתר תורה (חורב) אות תת"ד.

ומאי אולמיה האי מהאי וא"כ מה הוקשה
לרשב"ם וצ"ע.]

סיכום:

סוף דבר הכל נשמע: האי כללא "כח
דהיתרא עדיף" אמרינן רק בדאורייתא
משום דספק דאורייתא לחומרא, אבל בדרבנן
אדרבה כח דאיסורא עדיף וכשיטת הצ"ח,
והחפץ השם, ומהרש"א, ומרן הב"י, ולמעלה
בקודש, האור זרוע, ובעלי התוספות. וכן
מוכח מכמה דוכתין בתלמוד, ומה שהקשו
האחרונים על שיטה זו ישבנו דבור דבור על
אופנו. אומנם בדבר שיש לו תיקון כגון
עירוב ונטילת ידים, בהא אמרינן כח דהיתרא
עדיף אפילו בדרבנן, דמספק יעשה עירוב או
יטול ידיו ולא יעבור אדרבנן, כיון שיש לו
תקנה. ובברכת המצות דמספק לא יברך
אמרינן כח המצריך ברכה עדיף, אבל
בברכות הנהנין דמספק אסור לאכול, מאן
דמתיר לאכול בלא ברכה כוחו עדיף.

תירוץ לקושיה י': ומ"מ קשה מדברי רשב"ם
פסחים קב ע"א שכתב "כח דהיתרא
עדיף" לגבי ברכות שספיקם לקולא כידוע
ע"ש. אלא דכבר כתב שם המהרש"א דגבי
ברכות הנהנין יהיה אסור לאכול מספק, וא"כ
חכמים שמתירין לו לאכול, שפיר הוי כח
דהיתרא, שמתירים איסור דאורייתא של
אכילה בלא ברכה

[ואגב דברי רשב"ם שם צ"ע, דהא מ"מ מאן
דמצריך הברכה הוא מתיר איסור
ברכה שאינה צריכה, דהרי מספק אסור
לברך, וא"כ אדרבה רבי יהודה דהתם כוחו
עדיף ומאי הוקשה לרשב"ם, וכבר תמה ע"ז
המהרש"ל. ומש"כ שם המהרש"א ע"ש לא
זכיתי להבין דבריו דאף אי נימא דמספק
אסור לאכול, וא"כ ר"י חשיב אוסר מלאכול,
אכתי מתיר האיסור ברכה שאינה צריכה

קובץ

מנורה בדרום

במה תורנית לבירורי
הלכה ומנהג

גליון ה'
כסלו - תש"פ

נכתב
ע"י בני
התורה בעיר
אופקים

מכתב ד'

הרב מרדכי גליקמן - פרוש קמ

כמה קושיות לת"ח קוראי הקובץ

מכתב ה'

הרב אברהם יחיאל הלר הכהן קנח

בענין כחא דהיתירא עדיף בדרבנן ♦ כניסה לבהכ"ס בטלית גדול ♦ מי שבירך שהחיינו על
אתרוגו של חבירו

מכתב ו')

הרב אביחיל לוי קסג

בענין כניסה לבהכ"ס בטלית גדול

מכתב ז')

הרב יאיר מיינקוס קסה

בענין מי שבירך שהחיינו על אתרוגו של חבירו

מכתב ח')

הרב און אברהם הכהן סקלי קסח

בענין דילוג בתפלה בנוסח מהרי"ץ (בלדי) - מובאת תגובת הגה"ג ר' יצחק רצאבי שליט"א
♦ כהן העולה ש"ץ

מכתב ט')

הרב גמליאל הכהן רבינוביץ קעז

בענין אמירת סליחות קודם ברכה"ת

מכתב ה'

הרב אברהם יחיאל הלר הכהן

א] תגובה לרב אהרן גבאי בענין כח דהיתרא

הריני לכתוב כמה הערות על דבריו הנפלאים בכלל דכוחא דהיתרא,

מה שהביא מדברי האו"ז ראייה לצל"ח, הנה אם היה כותב האו"ז בזה"ל - ואע"ג דכוחא דהיתרא עדיפא, לא אמרינן הכי אלא בדאו' אבל בדרבנן אדרבה כוחא דאיסורא עדיפא - היתה זו ראייה אלימתא לצל"ח, אבל ל' האו"ז שכתב - איסור דרבנן ניהא ליה לאשמועינן - איכא למידק איפכא, שהרי משמע מדבריו שלא בא לומר כלל לכל התורה אלא סברא פרטית כאן דהיה כאן איזה טעם לריב"ל לנקוט איסור דרבנן להשמיע לנו אבל אין זה כלל לכל דוכתא, וא"כ אין שום ראייה מהאו"ז וכמעט ראייה להיפך.

גם מה שכתב להוכיח מהגמ' ביבמות דף קיח: אינו שייך לנידו"ד, דהתם איירי לגבי לקנוס אדם שעבר איסור, ולגבי קנס על מי שעובר איסור בודאי דבר פשוט הוא שהעובר על איסור דאו' ראוי להחמיר עליו יותר מלקנוס על מי שעבר איסור דרבנן שהוא איסור קל יותר. וזה לא קשור לכלל דכוחא דהיתרא שנוגע כשיש מחלוקת בהלכה ויש ב' מקרים שנחלקו בהם והנידון הוא באיזה אופן להשמיע את המחלוקת ההלכתית, שבזה פלפלו האחרונים האם יש לומר דגם באיסורים דרבנן כשאין לנו דיעה ברורה בדיני האיסור ובהלכותיו יש לומר שכוחא דהיתרא עדיף להשמיענו. אבל אין להביא ראייה לנידון זה מדיני קנסות, ופשוט.

והנה מעכ"ת כדי ליישב כמה מקומות בש"ס שאמרו לגבי דרבנן כוחא דהיתרא נזקק לחדש חידושים הלכתיים בדין ספק דרבנן לקולא, כגון שבמוקצה אמרינן ספיקו לחומרא, וכן חידש [בתירוץ לקושיא ג'] שלא אמרינן סד"ר לקולא כשיכול לתקן ע"י בדיקת חמץ או הנחת ע"ח, והוא חומרא גדולה מאוד בדינא דספק דרבנן שהרי על בדיקת חמץ כתב המ"ב שהוא דבר טירחא, ואם על דבר כזה שהוא לא עשייה קלה אלא טירחא לבדוק ביתו מחמץ אמרינן דלא מקילים בדרבנן א"כ נפלו הרבה דינים של סד"ר לקולא, ואף שהביא פוסקים הסוברים באמת להחמיר באופנים אלו, אבל כמדומה שהמ"ב בכמה דוכתי שהביא דין של ספק דרבנן לקולא לא חילק לומר שרק ספק כזה שיש טירחא גדולה לתקנו מקילינן, וצע"ג.

אבל באמת נראה המחזור בסוגיא זו היא כעין מה שכתב בתירוץ לקושיא ז' והוא דבאמת אין בזה כלל קבוע, אלא שהדבר נמסר לשיקול הדעת של החכמים מה יותר נצרך לאשמועינן, דלפעמים הסברא הקרובה יותר היא סברת המחמיר בב' אופני המחלוקת וממילא לא היה כ"כ חידוש בעיני החכמים להשמיע את האיסור משום שלפי הבנת הצד המחמיר לא הייתי מחלק בין המקרים, והסברא המחודשת יותר היא סברת המתיר שאולי הייתי טועה לומר שמיקל הוא רק באופן הקל יותר דאף שהוא דרבנן מ"מ מסברא היה מקום לטעות שמיקל רק באופן אחד ולכן הוצרך התנא להשמיענו כוחא דהיתרא, והכי מסתברא שבאמת אין כלל קבוע בכל מקום לומר שבדרבנן כוחא

מנורה הרב אברהם יחיאל הלר הכהן בדרום קנט

דאיסורא עדיף אלא לפעמים הסברא המחודשת יותר היא צד המתיר ולפעמים צד האוסר. ולפי"ז אין צריך לחדש חידושי דינים בהלכות ספק דרבנן לקולא, ודו"ק.

[ב] תגובה לרב א.א. סקלי בענין כניסה לבית הכסא בט"ג

הנה נראה דסוף סוף אחרי שהרגילות והמנהג הוא להסיר טליתו כשנכנס לבית הכסא ומי שיכנס עם ט"ג לבית הכסא יראה בעיני האנשים מוזר ומשונה לכן אם רצונו שלא לעשות דברים משונים אז אין בזה שום צד איסור להפשיט טליתו, וכמו מי שרוצה לפשוט טליתו לצורך דבר הרשות כגון מחמת החום וכדו' נראה לכאן [שאולי מידת חסידות יש שלא לעשות כן אבל עיקר] הדין הוא שמותר להפשיט טליתו ללא פקפוק, והטעם משום שאין איסור לקיים מצוה בלא ברכה [המצוה נשארת מצוה שלימה ומהודרת] אלא שהאיסור הוא מה שאינו מקיים את הדין דרבנן לברך ברכת המצוות, ועונו הוא רק ההמנעות מלברך,

ולכן אם מחמת דין ספק הוא לא מברך אין שום סרך איסור בעצם עשיית המצוה, אלא שאנו באים עליו בטענה שאינו מברך, ועל זה הוא אומר שחושש הוא מלברך ואפילו ספק של חשש לדעות של מיעוט מהפוסקים מ"מ אחרי שבהכרעת ההלכה מחמת סב"ל הוא נאסר לברך ברכה זו ממילא אינו עובר שום איסור ושום צד חטא אין בו במה שמקיים המצוה בלא ברכה, שהרי מה שאינו מברך זה הוא הדין וההנהגה שמוטלת עליו על פי דין התורה ואין עליו שום דררא של איסור, ולכן סגי בטעם קלוש בעלמא של כבוד הטלית שהיא בגד של מצוה והרגשת הלב של האדם שאינו רגיל להכנס עמה לבית הכסא היא שאם נכנס עמה לבית הכסא יש בזה קהות הלב וחסרון בכבוד המצוה, ואף אם נוכיח לו בראיות ברורות שמצד הדין אין בזה איסור אבל מ"מ בודאי שע"י ההמנעות מלעשות כן יתחזק אצלו כבוד הציצית, ולכן עדיף להניח את כבוד המצוה במקומה ולא להמנע מלהפשיטה לפני כניסה לבהכ"ס, ופשוט.^א

א. [א.א.כ.ס.] הנה אף אני לא אמרתי שאיסור לפשוט הט"ג קודם כניסה לבית הכסא, אלא דנתי מה ההנהגה הנכונה עפ"י ההלכה, והעלנו בס"ד דבר דבור על אופניו דלספרדים שהולכים לאורו של מרן הש"ע, אך מעגד נוהגים לומר סב"ל אף נגד פסק מרן, דהראוי והנכון שלא להסיר הט"ג קודם כניסה לבית הכסא, ואה"צ שמי שחושש מ'מה יגידו' מותר לו להוריד הט"ג קודם כניסה לבהכ"ס, וגדולה מזו התירו לשבת בבית הכנסת בשבת בט"ג פסולה למתבייש לפשוט הט"ג (וראה בהערותי לתגובת הרב אהרן גבאי בגליון זה על מאמרי, וא"צ לכפול הדברים), ותמיהני אם אחד שנפסלה טליתו בשבת נכריח אותו לשבת בבהכנ"ס בטלית פסולה כדי לא להראות 'מוזר', והאם לא יוכל להחמיר ולפשוט הט"ג? או שמא נחשוש ל'מה יגידו' על אותו 'מוזר' שמתפלל תפלת שחרית בלי טלית ו'מבזה ומזלזל' כך במצות התפלה? דבר זה רחוק מהשכל, ומקרא מלא דיבר בנו אדוננו מור"ם בס' הראשון בש"ע ז"ל "ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליך בעבודת השי"ת" עכ"ל (והן אמת שיש לחלק בין שידועים בו שעוסק בעבודת ה' או שלא יודעים וכל מקרה לגופו, ויכול להודיע הדבר לאנשים כך שלא יחשדוהו, כמו למשל לפרסם מאמר בענין במנורה בדרום...). וכאמור אה"נ אם יש לו ענין להוריד טליתו, אחר שילבש אותה שוב לא יברך אך עדיף שלא ילבשנה שוב אם אין לו בזה צורך גדול כמו שסיימתי במאמרי וע"ע בהערה הבאה. וראה עוד מ"ש ידידי הרב אהרן גבאי בתגובתו על מאמרי בגליון זה בשם שו"ת דברות יעקב שהעלה ממש כדברי, וכ"כ שם דכמה גדולי עולם היו נוהגים כמ"ש אני במאמרי, והדבר היה פשוט בעיניהם כביעתא בכותחא, ע"ש, וגם הראני מאז הרב א.ג. הנזכר, עוד מאמר של ת"ח שהעלה כדברי, ולמתבונן היטב הדברים פשוטים ואינם צריכים לפנים. ואוסיף ואומר (ואין אני פוסל בזה שיטות אחרות וזו היא דעתי ושיטתי בלבד, ויש מקום בזה לסבוח

קובץ
מנורה בדרום

במה תורנית לבירורי
הלכה ומנהג

גליון י'
אייר - תש"פ

נכתב
ע"י בני
התורה בעיר
אופקים

הרב און אברהם הכהן סקלי
להתחיל חזרת הש"ץ בצירוף אדם שמתפלל עם החזרה.....צג

הרב גמליאל הכהן רבינוביץ
בענין השלמה לשלום זכר בגלל ההסגר, וענייני ברכת כהנים בהסגר.....צט

הרב שרון שרפי
בביאור דעת השו"ע בסוגיית "מצוות צריכות כוונה" ובפרט בספירת העומר
(וחידושי דינים העולים לדינא).....קד

תגובות הקוראים

מכתב א

הרב אוריאל ראובן אייזנבאך קיט
עמידה בעשרת הדברות ♦ בעניינים שונים בהלכות פסח ♦ צורת הכריעות והזקיפות בתפלה
♦ בפסקים מהגר"ש רוזנברג ♦ רגלו אחת בכרך ורגלו אחת בחוץ ♦ בענין שבת הגדול ♦ עניית
אמן אחר עושה שלום

מכתב ב

הרב אהרן גבאי קכז
בענין כוחא דהיתירא עדיף בדרבנן

מכתב ג

הרב עמנואל מולקנדוב קלא
בענין כריעה בברכים בתפלת י"ח ♦ לעסוק בסיפור יציאת מצרים על חשבון זמן ק"ש

מכתב ד

הרב און אברהם הכהן סקלי קלה
בענין זקיפה בשם ♦ עניית אמן אחר עושה שלום שבסוף התפלה

מכתב ב

הרב אהרן גבאי

עוד בענין כוחא דהתירא עדיף בדרבנן

עדיפא - היתה זו ראייה אלימתא לצל"ח, אבל ל' האו"ז שכתב - איסור בדרבנן ניהא ליה לאשמועינן - איכא למידק איפכא, שהרי משמע מדבריו שלא בא לומר כלל לכל התורה אלא סברא פרטית כאן דהיה כאן איזה טעם לריב"ל לנקוט איסור דרבנן להשמיע לנו אבל אין זה כלל לכל דוכתא, וא"כ אין שום ראייה מהאו"ז וכמעט ראייה להיפך, עכ"ל.

וקודם שאשיב על דבריו, הנני לבאר כוונת הרב המשיג (כפי מה שביאר לי כוונתו בעל פה). דהנה לשון האו"ז הוא "ואע"ג דכח דהתירא עדיף, איסור בדרבנן ניהא ליה לאשמועינן" ולכן ודאי אין לפרש שכוונתו רק לסברא פרטית לסוגיא זו בלי כל קשר לכך שמדובר באיסור דרבנן, דאם כן התיבה "בדרבנן" מיותרת לגמרי. ועוד שאם נאמר כן נמצא שהאו"ז שאל מה אם הכלל של כח דהתירא עדיף ולא ענה האו"ז תשובה ברורה ורק כתב שכאן ניהא ליה לאשמועינן איסורא, ולא ביאר למה כאן ניהא ליה לאשמועינן איסורא. ולכן גם הרב הלר מסכים ומודה שהאו"ז בא לחלק ולתרץ מטעם שכאן הוא איסור דרבנן, אלא שאנוכי למדתי מזה כלל כללי שבדרבנן לעולם כח דאיסורא עדיף, ועל זה חלוק עימי הרב הלר שלכלל זה אין ראייה מהאו"ז, כי יתכן שבדרבנן אין כלל מוחלט ותלוי לפי הענין לפעמים כח האיסור עדיף ולפעמים כח ההיתר. וכמו שגם כתב הרב הלר בסוף תגובתו:

בקובץ מנורה בדרום גליון ד (חשון תש"פ עמ' יט-כח) נדפס מאמרי 'כח דהתירא עדיף בדרבנן', בנידון פלוגתא רבותינו האחרונים, אי בדרבנן נמי שייך הכלל 'כח דהתירא עדיף', או דילמא אדרבה בדרבנן 'כח דאיסורא עדיף' משום דמספק הוא מותר וא"כ החידוש הוא האיסור, ורק בדאורייתא שמספק הוא אסור אז ההיתר הוא חידוש.

במאמר שם הבאתי הוכחות לשיטה שבדרבנן אומרים כח דאיסורא עדיף, מכמה מקומות בספרי הראשונים ומכמה סוגיות, ויישבנו קושיות כמה אחרונים באופנים שונים ובפרט בענין הקושיה העיקרית מברכות ס ע"א, הראנו שם שיש טעות סופר בבבלי הנדפס, ולפי נוסח כל הקדמונים שם קושיה מעיקרא ליתא.

והנה בגליון ה (כסלו תש"פ, עמ' קנח - קנט), נדפסה תגובה נפלאה של הרב אברהם יחיאל הלר הכהן שליט"א, ושם פלפל בדברינו כדרכה של תורה ותשואות חן חן לו, ולכבוד ולעונג הוא שהדברים נידונים בבית המדרש להגדיל תורה ויאדיר.

ועתה נפנית מטרדותיי, לענות ולהשיב על השגותיו, זה אחלי:

מה שכתב הרב הלר:

"מה שהביא מדברי האו"ז ראייה לצל"ח, הנה אם היה כותב האו"ז בזה"ל - ואע"ג דכח דהתירא עדיפא, לא אמרינן הכי אלא בדאורייתא אבל בדרבנן אדרבה כח דאיסורא

והרב הלר הוא הראשון שמעלה אפשרות שלישית שרק בדאורייתא יש כלל מוחלט שתמיד כח ההיתר עדיף, אבל בדרבנן אין כלל מוחלט ולפעמים כח ההיתר עדיף ולפעמים כח האיסור עדיף.

ואם כן דברי האו"ז הם סתירה גמורה לדעת אותם אחרונים הסבורים שדרבנן ודאורייתא שווים ושכשניהם יש הכלל המוחלט של כח דהיתר עדיף, ועל זה מפורש באו"ז שיש חילוק בין דרבנן לדאורייתא. ואה"נ שמהאו"ז אין ראייה גם לשיטה השניה באחרונים, ודברי האו"ז מתאימים גם לשיטה המחודשת שהעלה הרב הלר, אבל עכ"פ מתוך כל הדעות שיש בספרי האחרונים הדעה היחידה שמתאימה לאו"ז היא השיטה שבדרבנן לעולם כח האיסור עדיף.

ולענין מה שהעיר:

והנה מעכ"ת כדי ליישב כמה מקומות בש"ס שאמרו לגבי דרבנן כוחא דהיתרא נזקק לחדש חידושים הלכתיים בדין ספק דרבנן לקולא, כגון שבמוקצה אמרינן ספיקו לחומרא, וכן חידש [בתיורן לקושיא ג'] שלא אמרינן סד"ר לקולא כשיכול לתקן ע"י בדיקת חמץ או הנחת ע"ח, והוא חומרא גדולה מאוד בדינא דספק דרבנן שהרי על בדיקת חמץ כתב המ"ב שהוא דבר טירחא, ואם על דבר כזה שהוא לא עשייה קלה אלא טירחא לבדוק ביתו מחמץ אמרינן דלא מקילים בדרבנן א"כ נפלו הרבה דינים של סד"ר לקולא, ואף שהביא פוסקים הסוברים באמת להחמיר באופנים אלו, אבל כמדומה שהמ"ב בכמה דוכתי שהביא דין של ספק דרבנן לקולא לא חילק לומר שרק ספק כזה שיש טירחא גדולה לתקנו מקילינן, וצע"ג, עכ"ל.

"אבל באמת נראה המחזור בסוגיא זו היא כעין מה שכתב בתיורן לקושיא ז' והוא דבאמת אין בזה כלל קבוע, אלא שהדבר נמסר לשיקול הדעת של החכמים מה יותר נצרך לאשמועינן, דלפעמים הסברא הקרובה יותר היא סברת המחמיר בב' אופני המחלוקת וממילא לא היה כ"כ חידוש בעיני החכמים להשמיע את האיסור משום שלפי הבנת הצד המחמיר לא הייתי מחלק בין המקרים, והסברא המחודשת יותר היא סברת המתיר שאולי הייתי טועה לומר שמיקל הוא רק באופן הקל יותר דאף שהוא דרבנן מ"מ מסברא היה מקום לטעות שמיקל רק באופן אחד ולכן הוצרך התנא להשמיענו כוחא דהיתרא, והכי מסתברא שבאמת אין כלל קבוע בכל מקום לומר שבדרבנן כוחא דאיסורא עדיף אלא לפעמים הסברא המחודשת יותר היא צד המתיר ולפעמים צד האוסר. ולפי"ז אין צריך לחדש חידושי דינים בהלכות ספק דרבנן לקולא, ודו"ק, עכ"ל.

ועל טענה זו אען ואומר שבכל האחרונים שעסקו בבירור ענין זה, ישנם רק ב' צדדים בלבד: א' שבדרבנן גם שייך הכלל של כח דהיתרא עדיף כמו בדאורייתא. ב' שבדרבנן לעולם כח דאיסורא עדיף כי איסור בדרבנן שווה בסברתו ודרגתו להיתר בדאורייתא.

ולגבי כח דהיתרא עדיף בדאורייתא לית מאן דפליג שהוא כלל מוחלט, ולכן בכמה סוגיות מקשינן "והא כח דהיתרא עדיף", וספרי רבותינו הראשונים והאחרונים מלאים שאלות על סוגיות פרטיות למה לא אומרים בהם כח דהיתרא, ולא עלה על דעתם לומר שאין זה כלל ברזל. ואם כן גם בדרבנן קשה לחדש שלא יהיה בזה כלל ברור אלא יש רק שני הצדדים הנ"ל, וכן מוכח מכל משא ומתן האחרונים בזה.

דבר טירחא, וכמו שהביא הרב המשיג, ואילו המוצל מאש (למהר"י אלפנדר"י ז"ל) בתשובה י"ג שהבאתי נוקט שהוא דבר קל (ומסתמא אין כאן מחלוקת במציאות אלא מר מדבר בדירה שיש בה חדר אחד בלבד ומר מדבר על דירה של כמה חדרים). ועל כל פנים נידון דידן בתשובה לשאלה ג' הוא על חמש חבורות בבית אחד האם צריך לעשות עירוב חצירות לכל אחד בנפרד או ביחד, וזה ודאי דבר קל לעשות עוד כמה עירובי חצירות, ונראה שבזה יודו רוב הפוסקים שיש להחמיר. וגם מה שהבאתי בתירוץ לקושיה א' את תירוץ הצל"ח שבמוקצה ספיקו לחומרא הוא רק תירוץ אחד מתוך ג' תירוצים שהבאתי מן המפרשים, ואם כן הרבה רווח לפנינו.

ומה שהעיר הרב הלר:

ג' מה שכתב להוכיח מהגמ' ביבמות דף קיח: אינו שייך לנידו"ד, דהתם איירי לגבי לקנוס אדם שעבר איסור, ולגבי קנס על מי שעובר איסור בודאי דבר פשוט הוא שהעובר על איסור דאורייתא ראוי להחמיר עליו יותר מלקנוס על מי שעבר איסור דרבנן שהוא איסור קל יותר. וזה לא קשור לכלל דכוחא דהיתרא שנוגע כשיש מחלוקת בהלכה ויש ב' מקרים שנחלקו בהם והנידון הוא באיזה אופן להשמיע את המחלוקת ההלכתית, שבוזה פלפלו האחרונים האם יש לומר דגם באיסורים דרבנן כשאין לנו ידיעה ברורה בדיני האיסור ובהלכותיו יש לומר שכוחא דהיתרא עדיף להשמיענו. אבל אין להביא ראיה לנידון זה מדיני קנסות, ופשוט", עכ"ל.

דברי טעם הם, ומ"מ חזינן מהך סוגיא שכללי כח דהיתרא עדיף אינם דוקא לכח ההיתר אלא אזלינן בתר הסברא ולכן לפעמים אדרבה כח האיסור עדיף, וזה ראיה

הנה עיקר היסוד שבאופן שניתן בקל לתקן אף בדרבנן יש להחמיר, כבר ציינתי בזה לשו"ת יבי"א ח"ב חלק יו"ד סימן ט' אות ג', ואעתיק לשונו לתועלת הלומדים: "לפמ"ש הגר"ח פלאג'י ברוח חיים (סי' קכב סק"א), שאם נתערב כלי שלא הוטבל בכלים שהוטבלו, לא אמרינן דחד בתרי בטיל, דהכא ליכא פסידא כלל להטבילין כולם. וקי"ל דדבר שיש לו מתירים לא בטיל ברובא. וזה ברור. ע"כ. וכן פסק בשו"ת תשורת שי ח"ב (סי' קד). ע"ש. וא"כ י"ל דה"נ הואיל ומספקא לן אי משכנתא בעיא טבילה, אזלינן בהא לחומרא, הואיל והוי דשיל"מ = דבר שיש לו מתירין =, וכדקי"ל בביצה (ד) שכל דשיל"מ אפילו בדרבנן לא בטיל, ואזלינן בספיקא לחומרא. וכ"פ באו"ח (סי' תקיג ס"ב). ע"ש. ואף על פי שבשו"ת רעק"א (סי' סה) ד"ה ואף, כתב, דבספקא דדינא באיסור דרבנן אזלינן לקולא אף בדשיל"מ. ושכ"מ בהר"ן נדרים (מז:). ע"כ. וכ"כ עוד בחי' רעק"א (ברכות ב). ע"ש. וכ"כ בשו"ת אבני מילואים (סי' יא) ד"ה אמנם יש. ע"ש. אולם בשו"ת תורת חסד מלובלין (חאו"ח סי' לח אות ג) דחה ד' הגרע"א, והביא ראיה מפרש"י (עירובין לט:) דאף בספקא דדינא דרבנן בדשיל"מ אזלינן לחומרא. ושכ"מ עוד בפרש"י (סוכה כו סע"א). ע"ש. וע"ע בשו"ת אהל אברהם הכהן (ר"ס כב) שכן פשוט לו. וכ"כ בשו"ת הרב"ז (ס"ס קד). ול"ז מהנ"ל. ובע"ז (לז:) הא מיא בנהרא זילו טבילו. ע"ש. וה"נ י"ל גבי טבילת כלים, דאזלינן בספיקא דידהו לחומרא". עכ"ל יבי"א.

ולפיכ ריהטא נראה לי שרוב ככל הפוסקים מודו בעיקר היסוד שבמקום שניתן לתקן בקל יש להחמיר אף בדרבנן, ורק נחלקו על מקרים מסוימים האם חשיב תיקון בקל, וכגון בדיקת חמץ שהמ"ב נוקט שהוא

לעיקר סברת הצל"ח וסיעתו שבדרבנן צריך להיות כח האיסור עדיף.

סוף דבר: שיטת הצל"ח וסיעתו שבדרבנן לעולם כח האיסור עדיף היא הדעה המחזרת ביותר, ואילו שיטת כמה אחרונים שגם בדרבנן כח ההיתר עדיף, נסתרת מדברי האו"ז ומשאר דוכתי, וכל הקושיות על שיטת הצל"ח תורצו היטב במאמרי מפי ספרים וסופרים. וגם הרב המשיג לא מצא שום קושיה על שיטה זו, רק שטען שחלק מן

התירוצים תלויים בחידושי דינים שאינם מוסכמים, ולכן ביקש לחדש שיטה שלישית מחודשת שבדרבנן אין כלל ברור, ועל פי המצאה זו דחה חלק מהראיות וגם מסתדר עם רוב ככל הסוגיות. אך אין לו חבר בזה בכל האחרונים, וגם באמת זה מחודש שבדאורייתא יהיה כלל ברור ולא בדרבנן, ואין ראוי לחדש כן בלא הכרח ברור, וכאמור אין שום הכרח לזה, ובאמת שיטת הצל"ח מיושבת מכל הקושיות בכמה אופנים, גם בלי לחדש חידושי דינים שאינם מוסכמים.

